

Κάστρο Κολοσσίου

REPUBLIC OF CYPRUS
DEPUTY MINISTRY OF TOURISM

Σε απόσταση δεκατεσσάρων χιλιομέτρων δυτικά της Λεμεσού βρίσκεται το κάστρο του Κολοσσίου, ένα τριώροφο οικοδόμημα, κτισμένο από ασβεστολιθική πέτρα, κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας και συγκεκριμένα στις αρχές του 13^{ου} αιώνα. Η σημερινή του μορφή, ανάγεται στο 15^ο αιώνα, ενώ προσθήκες και αλλαγές έγιναν και επί Τουρκοκρατίας, από τα τέλη του 16^{ου} με 19^{ου} αιώνα.

Το κάστρο αυτό αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα οχυρωματικά έργα που σώζονται στην ελεύθερη Κύπρο, από την περίοδο της Φραγκοκρατίας ενώ συνδέεται άμεσα με την παρουσία των μοναστικών ιπποτικών ταγμάτων – Ναϊτών και Ιωαννιτών – στο νησί. Το κάστρο ή φρούριο, όπως είναι αλλιώς γνωστό, πλαισιώνεται από το υδραγωγείο, το εργοστάσιο παραγωγής ζάχαρης και πιο πίσω το βυζαντινό εκκλησάκι του Αγίου Ευσταθίου. Συνδέεται επίσης με την παραγωγή εκλεκτών κρασιών, ιδιαίτερα της κουμανδαρίας, κατά τη μεσαιωνική και μετέπειτα περίοδο. Το κάστρο του Κολοσσίου είναι ένα μνημείο εξίσου σημαντικό με το κάστρο της Ρόδου, της Μάλτας και το Κρακ ντε Σιεβαλιέ (Krak des Chevaliers) στη Συρία.

Ας δούμε τώρα τα ιστορικά γεγονότα που συνδέονται με αυτό το μνημείο και μετά ας κινηθούμε νοερά στο χώρο.

Στην Τρίτη σταυροφορία (1189-1192) για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων, πήραν μέρος ο βασιλιάς της Αγγλίας Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος το 1190 μ.Χ., μαζί με το βασιλιά της Γαλλίας Φίλιππο Αύγουστο και το βασιλιά της Γερμανίας Φρειδερίκο Βαρβαρόσα. Οι δύο πρώτοι βασιλιάδες αναχώρησαν με πλοία και ο τρίτος από τη στεριά. Τον στόλο του Ριχάρδου έπιασε φουρτούνα και υποχρεώθηκε να διαχειμάσει στη Μεσσήνη (άλλες πηγές αναφέρουν απλά τη Σικελία), όπου ο βασιλιάς αρραβωνιάστηκε τη Βερεγγάρια, κόρη του βασιλιά της Ναβάρρας. Την άνοιξη απέπλευσε με σκοπό να συνεχίσει το ταξίδι του, αλλά και πάλι έπεσε σε τρικυμία. Αυτή τη φορά αναγκάστηκε να κατευθυνθεί προς τη Ρόδο ενώ τέσσερα από τα καράβια του κατευθύνθηκαν στην Κύπρο. Ένα καράβι μονάχα κατάφερε να προσαράξει

στο λιμάνι της Λεμεσού. Σε αυτό επέβαινε η μνηστή του βασιλιά Βερεγγάρια και η αδελφή του, Ιωάννα της Σικελίας.

Μόλις πληροφορήθηκε την είδηση ο τότε βυζαντινός κυβερνήτης της Κύπρου Ισαάκιος Κομνηνός, που κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ανδρόνικου Α' είχε αποστατήσει από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και είχε ανακηρύξει τον εαυτό του ανεξάρτητο κυρίαρχο της Κύπρου, διέταξε και αιχμαλώτισε τους ναυαγούς. Ταυτόχρονα κατασχέθηκαν τα πράγματα όσων είχαν πνιγεί ενώ ληστεύτηκαν οι διασωθέντες. Ο Ισαάκιος προσπάθησε επίσης να συλλάβει τη Βερεγγάρια και την Ιωάννα ως ομήρους. Στην ενέργεια αυτή τον οδήγησε το γεγονός ότι είχε συμμαχήσει με το Σουλτάνο της Αιγύπτου και της Συρίας Σαλαδίν και στο ότι η μεταξύ τους συμφωνία προέβλεπε την παρεμπόδιση των σταυροφόρων να προσεγγίσουν στην Κύπρο αλλά και την άρνηση για παροχή ανεφοδιασμού. Δεν πέτυχε όμως τον σκοπό του ο Ισαάκιος, αφού ένα περίπου μήνα αργότερα έφτασε στην Κύπρο ο Ριχάρδος με το στόλο του προερχόμενος από τη Ρόδο. Μάταια προσπάθησε ο Ριχάρδος, με αποστολή απεσταλμένων, να πάρει εξηγήσεις και αποζημιώσεις. Ο Ισαάκιος έδειξε πως δεν τον φόβιζε η στρατιωτική δύναμη του Ριχάρδου και σύμφωνα με τον χρονογράφο Φλώριο Βουστρώνιο (Florio Bustron) αποσύρθηκε στο χωριό Κοιλάνι.

Ο Ριχάρδος ανενόχλητος κατέλαβε τη Λεμεσό και ύστερα από τρεις μέρες ζήτησε συνάντηση με τον Ισαάκιο στο Κολόσσι. Πράγματι, ο Ισαάκιος αποδέχτηκε την πρόταση και η συνάντηση πραγματοποιήθηκε. Τόσο φοβισμένος ήταν μάλιστα ο Ισαάκιος που δέχτηκε πάρα πολλές παραχωρήσεις, ακόμα και να δώσει ως εγγύηση για την τήρηση της συμφωνίας, τη μοναχοκόρη κόρη του ως όμηρο, σύμφωνα με τον χρονογράφο Κόμπχαμ (C.D. Cobham). Όταν όμως αργότερα έκρινε ότι η δύναμη του Ριχάρδου δεν ήταν και τόσο μεγάλη όσο την υπολόγιζε, έστειλε μήνυμα στο βασιλιά να εγκαταλείψει την Κύπρο, αλλιώς θα βάδιζε εναντίον του.

Εξοργισμένος ο Ριχάρδος αποβίβασε το ιππικό του, συγκέντρωσε συνολικά εξακόσιους οπλοφόρους και κίνησε για τη συνάντησή στο Κολόσσι, εκεί που είχε συγκεντρωμένα τα στρατεύματά του ο Ισαάκιος. Ο Ισαάκιος ηττήθηκε

τελικά και αναγκάστηκε να καταφύγει στην πρωτεύουσα Λευκωσία. Νικητής ο Ριχάρδος επέστρεψε στη Λεμεσό, όπου, σύμφωνα με την παράδοση, τέλεσε στις 12 Μαΐου του 1191 τους γάμους του με τη Βερεγγάρια στο παρεκκλήσι του Αγίου Γεωργίου, στο σημερινό μεσαιωνικό κάστρο της Λεμεσού. (Πολλοί ερευνητές αποκλείουν το ενδεχόμενο ο γάμος να έγινε στο μεσαιωνικό κάστρο επικαλούμενοι το γεγονός ότι αυτό δεν είχε κτιστεί ακόμη. Ο Άγιος Γεώργιος μάλλον βρισκόταν σε άλλη περιοχή της Λεμεσού). Πολύ ξεχωριστό γεγονός, αφού για πρώτη φορά μία πριγκίπισσα είχε στεφθεί βασίλισσα της Αγγλίας, εκτός Αγγλίας, όπως αναφέρει G. Jeffery.

Ακολούθησε συστηματική καταδίωξη του Ισαάκιου, ο οποίος στο μεταξύ είχε συγκεντρώσει σημαντική πεζική και ιππική δύναμη στη Μεσαορία. Ο Ριχάρδος ακολουθώντας την παραλιακή οδό προς τα ανατολικά, κατέλαβε την ανυπεράσπιστη Αμμόχωστο και ύστερα από μάχη με τα στρατεύματα του Ισαάκιου στην Τρεμιθούντα, τον ανάγκασε να υποχωρήσει.

Ο Ριχάρδος συνέχισε με την κατάληψη της πρωτεύουσας και την εκπόρθηση των φρουρίων του Πενταδακτύλου (του Αγίου Ιλαρίωνα, Βουφαβέντο και Καντάρας). Στο μεταξύ ο Γουίδος Λουζινιανός (Γκυ ντε Λουζινιάν), σύμμαχος του Ριχάρδου κατέλαβε το φρούριο της Κερύνειας ενώ συνέλαβε και αιχμαλώτισε στο ίδιο φρούριο τη σύζυγο και την κόρη του Ισαάκιου για τη δική τους ασφάλεια. Ο Ισαάκιος καταδιώχθηκε μέχρι που αιχμαλωτίστηκε και κατέληξε τελικά αλυσοδεμένος – με ασημένιες ή χρυσές αλυσίδες – όπως αναφέρουν οι χρονογράφοι της εποχής, στα μπουντρούμια του κάστρου Μαρκάπο στη Συρία, εκεί που διατηρούσαν αρχηγείο οι σταυροφόροι του Τάγματος των Ιωαννιτών. Εκεί ο Ισαάκιος άντεξε για τέσσερα μόνο χρόνια, μέχρι που άφησε και την τελευταία του πνοή.

Πολύ σημαντική λοιπόν η κατάληψη της Κύπρου από τον βασιλιά Ριχάρδο, για τους σταυροφόρους, επειδή αυτοί είχαν ήδη χάσει τις κτήσεις τους στην Άκκρα, στους Αγίους Τόπους και έτσι τώρα η Κύπρος θα αποτελούσε γι' αυτούς βάση ανεφοδιασμού για νέες επιχειρήσεις ενάντια στους Τούρκους. Έτσι η Κύπρος από το Μάιο του 1191μ.Χ. απέκτησε ιδιαίτερη σημασία.

Προτού φύγει για τη Συρία ο Ριχάρδος διόρισε δύο τοποτηρητές, αντικατέστησε τους ντόπιους με δικούς του στρατιώτες και εφάρμοσε

φράγκικους νόμους. Δημιούργησε δηλαδή τα φέουδα παίρνοντας τη μισή γη από τους ντόπιους και προσφέροντας την σε δικούς του στρατιώτες.

Φάνηκε όμως τελικά πως ήταν δύσκολο για το Ριχάρδο να κρατήσει την Κύπρο με το στρατό που διέθετε, γι' αυτό θεώρησε σωστό να δώσει προτεραιότητα στο σκοπό του, δηλαδή την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων. Γι' αυτό και πούλησε το νησί στους Ναΐτες για το ποσό των 40 χιλιάδων χρυσών Βυζαντίων (χρυσών νομισμάτων) και άλλες 60 χιλιάδες σε ετήσιες μελλοντικές δόσεις.

Και οι Ναΐτες όμως δυσκολεύτηκαν πάρα πολύ να κρατήσουν στην κατοχή τους την Κύπρο, λόγω των συνεχών εξεγέρσεων από πλευράς των Κυπρίων, γι' αυτό και τον επόμενο χρόνο, το 1192, πούλησαν την Κύπρο στον Φράγκο Γουίδο Λουζινιανό (Γκυ ντε Λουζινιάν), με τους ίδιους ακριβώς όρους που και οι ίδιοι είχαν αγοράσει το νησί αλλά και την υποχρέωση να ξοφλήσουν τον βασιλιά Ριχάρδο. Ο Γουίδος, που καταγόταν από το Πουατιέ της σημερινής Γαλλίας, με τη συμφωνία αυτή, έγινε ο ιδρυτής μιας δυναστείας, που βασίλεψε στην Κύπρο για τριακόσια ολόκληρα χρόνια, δηλαδή μέχρι το 1489.

Επί Φραγκοκρατίας η Κύπρος ευημερούσε, αναπτύχθηκε πολύ το εμπόριο και το νησί μετατράπηκε σε διαμετακομιστικό σταθμό. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της Αμμοχώστου από το Λεόντιο Μαχαιρά, όχι μόνο ως το σημαντικότερο λιμάνι και εμπορικό κέντρο του νησιού, αλλά και της Ανατολικής Μεσογείου.

Για την διατήρηση της σταθερότητας και την αποφυγή εξεγέρσεων στο νησί, ο Γουίδος προσέλυσε ξένους με αντάλλαγμα διάφορα προνόμια και απόκτηση τιμαρίων (μεγάλων εκτάσεων γης, φέουδων) ενώ αυτοί με τη σειρά τους θα παρείχαν θρησκευτικές ή στρατιωτικές υπηρεσίες. Ανάμεσα τους οι Αυγουστιανοί μοναχοί που εγκαταστάθηκαν στο Πέλλαπαϊς, οι Δομινικανοί και οι Φραγκισκανοί μοναχοί που εγκαταστάθηκαν στη Λευκωσία, Αμμόχωστο και Λεμεσό και οι Βενεδικτίνοι που είχαν έδρα τη Λευκωσία και αργότερα απέκτησαν τη Μονή Σταυροβουνίου. Σε αυτή την πρόκληση ανταποκρίθηκαν και τα θρησκευτικά στρατιωτικά τάγματα των Ναϊτών και των Ιωαννιτών.

Η συμφωνία που έγινε βασιζόταν στις Ασσίζες. Μια συλλογή νόμων που διαμορφώθηκε κατά τον 12^ο αιώνα με βάση τις παραδόσεις και τα έθιμα των κατοίκων του βασιλείου. Οι νόμοι καταγράφηκαν για πρώτη φορά στα Γαλλικά τον 13^ο αιώνα, κατά την παράδοση από τον Ζαν Ντ' Υμπτελέν και τον Φίλιππο της Νοβάρας.

Οι Ασσίζες συντάχθηκαν και στα Ελληνικά κατά το 13^ο αιώνα, για λογαριασμό του βασιλείου της Κύπρου και κάποιων φραγκοκρατούμενων περιοχών της Ελλάδας. Συνέχεια της ελληνικής εκδοχής των Ασσίζων της Ιερουσαλήμ είναι το Χρονικό του Λεόντιου Μαχαιρά και του Βουστρώνιου.

Πώς δημιουργήθηκαν κατ' αρχάς τα Τάγματα;

Το Τάγμα των Ναϊτών ή Τεμπλάρων ιδρύθηκε το 1118 μ.Χ. από Γάλλους ιππότες της Ιερουσαλήμ με σκοπό την προστασία των προσκυνητών, που πήγαιναν στην Παλαιστίνη, από τις επιθέσεις των Αράβων. Το όνομα Ναϊτες (που προέρχεται από τη λέξη ναός) ή Τεμπλάροι (από τη λατινική λέξη *templum*=ιερό, ναός) το πήραν από το ναό Κουβάτ Ες Σάχρα, που βρισκόταν κοντά στο ναό του Σολομώντα και τον οποίο ο βασιλιάς της Παλαιστίνης Βαλδουίνος Β' είχε παραχωρήσει για την εγκατάστασή τους. Δέκα χρόνια αργότερα συνέταξαν το καταστατικό τους και όρισαν τους βαθμούς ιεραρχίας μέσα στο τάγμα. Ο αρχηγός τους ονομαζόταν Μέγας Μάγιστρος και ήταν ισάξιος με πρίγκιπα. Ο Πάπας το 1148 τους έδωσε το προνόμιο της φορολογικής απαλλαγής. Οι Ναϊτες απέκτησαν μεγάλη δύναμη που εξαπλώθηκε και στην Ευρώπη. Έγιναν κάτοχοι μεγάλων περιοχών και φρουρίων ενώ η αυξανόμενη περιουσία τους, τους βοήθησε να γίνουν τραπεζίτες αρχικά για τους προσκυνητές της Παλαιστίνης, αργότερα όμως ίδρυσαν τράπεζες και στην Ευρώπη. Αξίζει να σημειωθεί πως δάνειζαν ακόμη και το βασιλιά της Γαλλίας. Όταν οι Σταυροφόροι κατέλαβαν την Άκκρα, οι Ναϊτες ήλθαν και εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο.

Οι Ιωαννίτες είναι το αρχαιότερο θρησκευτικό και στρατιωτικό τάγμα. Ιδρύθηκε από τον Γρηγόριο το Μέγα στα τέλη του 6^{ου} αιώνα μ.Χ., με σκοπό να βοηθήσει τους προσκυνητές των Αγίων Τόπων. Οι Ιωαννίτες ιππότες ονομάζονται ακόμη Σπιταλιώτες, Οσπιτάλιοι, Ιεροσολυμίτες, ιππότες του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ, της Ρόδου και της Μάλτας. Το τάγμα

δραστηριοποιήθηκε κατά την περίοδο 1048-1070, οπότε μετέφερε την έδρα του στα Ιεροσόλυμα και πήρε το όνομα «Τάγμα των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ». Η κατάληψη της Ιερουσαλήμ από τους σταυροφόρους το 1099 είχε ως αποτέλεσμα να ενισχυθεί το τάγμα, να πάρει στρατιωτικό χαρακτήρα και να μεταφερθεί στον Άγιο Ιωάννη της Άκκρας στην Παλαιστίνη. Το 1291 το τάγμα εγκαταστάθηκε στην Κύπρο.

Πώς σχετίζεται τώρα το κάστρο του Κολοσσίου με τους Ναΐτες και τους Ιωαννίτες;

Το κάστρο ανήκε διαδοχικά στα δύο αυτά τάγματα σταυροφόρων. Άλλα κάστρα που σχετίζονται με τα ίδια τάγματα ήταν αυτά της Χοιροκοιτίας και των Γαστριών, των οποίων σώζονται μόνο τα ερείπια, αλλά και ολόκληρες περιοχές στην Πάφο, Λεμεσό, Λευκωσία και σε άλλα μέρη της Κύπρου.

Ως το 1210 η περιοχή του Κολοσσίου ανήκε σε κάποιον Garinus de Colos. Πέρασε όμως στα χέρια του Τάγματος του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ, όταν ο βασιλιάς Ούγος Α΄ πήρε την περιοχή, αποζημιώνοντας τον προηγούμενο κάτοχό της ενώ την ίδια χρονιά, σύμφωνα με τον ιστορικό Hill, χτίστηκε και το κάστρο του Κολοσσίου (ερείπια του σώζονται ανατολικά και δυτικά του υφιστάμενου μνημείου). Οι Ιωαννίτες είχαν το δικαίωμα να αλέθουν τα σιτάρια τους στους μύλους της Κυθρέας. Οι Ιωαννίτες ήταν ήδη εγκατεστημένοι στην Κύπρο, βοηθώντας έτσι στη διατήρηση της λατινικής εξουσίας, ιδιαίτερα όταν ο Αμάλριχος (1194-1205), που είχε στεφθεί πρώτος βασιλιάς της Κύπρου, κατάφερε, μετά το γάμο του με την Ισαβέλλα, χήρα του Ερρίκου της Ιερουσαλήμ, να στεφθεί από τον αυτοκράτορα της Γερμανίας Ερρίκο Στ΄ και ως βασιλιάς της Ιερουσαλήμ. Οι υποχρεώσεις του λοιπόν κατά των Τούρκων τον κρατούσαν συχνά μακριά από την Κύπρο, αφού προσπαθούσε να ανακτήσει την Αγία Πόλη. Γι' αυτό και η παρουσία των Ιωαννιτών στο νησί ήταν υψίστης σημασίας.

Έτσι μετά την πτώση της Άκκρας το 1291, οι Ιωαννίτες και οι Ναΐτες μετέφεραν την έδρα τους στη Λεμεσό, όπου και εξουσίαζαν ταυτόχρονα ενώ τους ανήκε διαδοχικά το κάστρο του Κολοσσίου. Ο αρχηγός των Ιωαννιτών αποφάσισε το 1302 να καταστήσει το Κολόσσι κέντρο κάθε δραστηριότητας του τάγματος, όπως ακριβώς συνέβαινε στη Manoir, όταν το τάγμα ήταν

εγκατεστημένο στην Άκκρα. Τέσσερα χρόνια αργότερα το κάστρο πέρασε στα χέρια των Ναϊτών, αφού ο Αμάριχος της Τύρου, βοηθούμενος από το μέγα διοικητή των Ναϊτών σφετερίστηκε το βασίλειο από τον αδελφό του Ερρίκο Β', που υποστηριζόταν από τους Ιωαννίτες. Ο Αμάριχος επωφελούμενος από το γεγονός ότι ο Ερρίκος Β' ήταν επιληπτικός, κατέστρωσε συνωμοσία μαζί με τον άλλο αδελφό του Καμερίνο και πολλούς ευγενείς και κατόρθωσε να αναγνωρισθεί από την Άνω Βουλή ως κυβερνήτης της Κύπρου. Αυτός κυβέρνησε το νησί κατά τρόπο πολύ αυταρχικό για τέσσερα χρόνια, ως το 1310, όταν δολοφονήθηκε. Στο θρόνο επανήλθε τότε ο αδελφός του Ερρίκος Β'.

Η κατοχή του Κολοσσίου από τους Ναϊτες δεν κράτησε πολύ. Η αύξηση της δύναμης τους στην Ευρώπη προκάλεσε την εχθρότητα των άλλων θρησκευτικών ταγμάτων, του Πάπα και του βασιλιά της Γαλλίας. Κατηγορήθηκαν ότι ήταν αιρετικοί, ανήθικοι και στην Κύπρο συγκεκριμένα φυλακίστηκαν στο κάστρο της Κερύνειας το 1310. Άρχισε τότε και η δίκη τους που διήρκησε τρία χρόνια. Καταδικάστηκαν τελικά σε θάνατο, αφού πρώτα είχαν υποστεί βασανιστήρια.

Το 1310, το κάστρο και η περιουσία στο Κολόσσι δόθηκε στους Ιωαννίτες και από τότε ο αρχηγός τους, Foulques de Villaret, μετέφερε την έδρα τους στη Ρόδο. Εξακολουθούσαν όμως να διατηρούν στην Κύπρο ανώτερη στρατιωτική διοίκηση – *Commanderie* – με έδρα το Κολόσσι.

Η *Commanderie* του Κολοσσίου ήταν η σπουδαιότερη από τις περιοχές που παραχωρήθηκαν στα ιπποτικά τάγματα και είχε φήμη για την πολύ μεγάλη περιουσία της. Το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας αυτής βρισκόταν στην επαρχία Λεμεσού και περιελάμβανε εξήντα χωριά. Τα κτήματα στην περιοχή Κολοσσίου ήταν τεράστιας αξίας, χάρη στην παραγωγή κυρίως σιταριού, βαμβακιού, ζάχαρης, λαδιού και εκλεκτών κρασιών σε μεγάλες ποσότητες. Συχνά μάλιστα οι Ιωαννίτες ήταν σε πλεονεκτικότερη θέση στην παροχή νερού για άρδευση, από τους γείτονές τους της οικογένειας Κορνάρο, που είχαν φυτείες ζαχαροκάλαμου στην Επισκοπή.

Με το ίδιο κάστρο συνδέεται και η ονομασία του κόκκινου γλυκού κρασιού, το οποίο αναφέρει και ο Όμηρος ως το κυπριακό νόμα που δεν είναι άλλο από

την πασίγνωστη κουμανταρία. Η Commanderie, η στρατιωτική διοίκηση που έδρευε στο κάστρο αυτό έδωσε το όνομά της στο περίφημο αυτό κρασί. Γνώστες οι Ιωαννίτες ιππότες του καλού κρασιού και της τεχνικής παραγωγής του, προήγαγαν σε εξαιρετικό βαθμό το εμπόριο της κουμανταρίας. Οι μεγαλύτερες ποσότητες αποστέλλονταν στην Αγγλία όπου εκτιμούνταν ιδιαίτερα από το παλάτι. Από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα και έπειτα οι αναφορές στα κυπριακά κρασιά και ιδιαίτερα στην κουμανταρία είναι άφθονες και πολύ ενδιαφέρουσες, σύμφωνα με τον Cobham.

Ας ξεναγηθούμε τώρα στο χώρο.

Με μια πρώτη ματιά αντικρίζουμε το κάστρο να υψώνεται επιβλητικό και ρωμαλέο σε μια καταπράσινη, εύφορη και ειδυλλιακή περιοχή. Πλησιάζοντας μπορεί κανείς να θαυμάσει τους κήπους του μνημείου με ντόπια και εισαγόμενα φυτά. Μερικά από αυτά που ξεχωρίζουν είναι τα ζαχαροκάλαμα απέναντι από το γραφείο του φύλακα και στην ίδια σειρά στο βάθος, δύο τεράστια αιωνόβια δέντρα, το πρώτο το κυπαρίσσι και το δεύτερο ένα είδος ακακίας (*machaerium*) ηλικίας κάπου διακόσιων χρόνων και ύψους 26 μέτρων, σύμφωνα με το Τμήμα Δασών.

Το υφιστάμενο κάστρο είναι κτίσμα του 1454, επί εποχής του Μέγα διοικητή Louis de Magnac. Είναι κατασκευασμένο από πελεκητή ασβεστολιθική πέτρα και έχει ύψος 21 μέτρα. Οι δε τέσσερις πλευρές του έχουν μήκος 16 μέτρα, η κάθε μια, εξωτερικά και 13,5 εσωτερικά. Ερείπια του αρχικού κάστρου, του 13^{ου} αιώνα, βρίσκονται ανατολικά, νότια και νοτιοδυτικά του μνημείου. Από τα ερείπια ξεχωρίζει το πηγάδι. Το κάστρο ξαναχτίστηκε μετά την καταστροφή που είχε υποστεί από τις επιθέσεις των Μαμελούκων που κράτησαν ένα χρόνο, ως το 1426, σύμφωνα με τον Jeffery. Το υφιστάμενο κάστρο, πολύ καλά κτισμένο ώστε να παρέχει ασφάλεια, θεωρείτο απόρθητο. Ψηλά στην πρόσοψη είναι ευδιάκριτη η «ζεματίστρα» – απ' όπου θα έριχναν καυτό λάδι ή νερό στον εχθρό – και πιο χαμηλά η είσοδος με πέτρινη σκάλα και μια νέα κινητή γέφυρα.

Το κάστρο αποτελείται από τρία πατώματα. Στο ισόγειο ο χώρος διαιρείται σε τρεις καμαροσκέπαστες αίθουσες που επικοινωνούν μεταξύ τους με αψιδωτές πόρτες. Στο δάπεδο υπάρχουν στόμια υδατοδεξαμενών και εσωτερική σκάλα με 24 σκαλοπάτια που οδηγεί στο δεύτερο πάτωμα. Αυτό διαιρείται σε δύο αίθουσες. Στη δυτική υπάρχει τεράστιο απλό τζάκι, που φανερώνει την ύπαρξη κουζίνας. Στην ανατολική αίθουσα ξεχωρίζει στο νότιο τοίχο η τοιχογραφία του 15^{ου}/16^{ου} αιώνα, που απεικονίζει την Σταύρωση του Χριστού με την Παναγία αριστερά και τον Άγιο Ιωάννη δεξιά. Στην ίδια τοιχογραφία, κάτω αριστερά, βλέπουμε το οικόσημο (τρίφυλλο έμβλημα) του κτήτορα του κάστρου Louis de Magnac. Η τοιχογραφία έχει συντηρηθεί πρόσφατα από το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου και έχει τοποθετηθεί προστατευτικό τζάμι.

Εσωτερική περιστρεφόμενη, πέτρινη σκάλα με 33 σκαλοπάτια, μας οδηγεί στο τρίτο πάτωμα, όπου υπάρχουν επίσης δύο αίθουσες. Η πρώτη χρησίμευε πιθανώς ως τραπεζαρία και η δεύτερη ως υπνοδωμάτιο. Και στις δύο αίθουσες υπάρχουν μεγάλα τζάκια επίσης με το οικόσημο του Louis de Magnac στο πλάι. Όμορφα στολισμένα τα τζάκια κατά τρόπο που θυμίζει τα κτίρια των Ιπποτών στη Ρόδο. Και τα δύο δωμάτια είναι ιδιαίτερος φωτεινά χάρη στα οχτώ παράθυρα που υπάρχουν. Σε κάθε παράθυρο υπάρχουν εντοιχισμένα καθίσματα ενώ στο πάχος του βόρειου τοίχου υπάρχει αποχωρητήριο.

Ακόμη μία εσωτερική περιστρεφόμενη σκάλα με 35 σκαλοπάτια μάς οδηγεί στην ταράτσα με την ζεματίστρα και τις 19 πολεμίστρες. Αξίζει να θαυμάσει κανείς τη θέα από εκεί. Νότια είναι οι αμπελώνες, οι φυτείες εσπεριδοειδών, η Αλυκή της Λεμεσού και τα μπλε νερά της Μεσογείου. Βόρεια αντικρίζει κανείς το χωριό Κολόσσι και στο βάθος την οροσειρά του Τροόδους.

Κατεβαίνοντας κάτω, στα νότια ακριβώς του κυρίως κάστρου, υπάρχει περιτειχισμένη αυλή. Υπάρχουν επίσης τα ερείπια βοηθητικού οικοδομήματος στη νοτιοδυτική πλευρά του κτηρίου, που πιθανώς χρησιμοποιούταν ως αποθηκευτικός χώρος και στάβλος.

Ακόμη ένα περίτεχνο οικόσημο που δεν πρέπει να παραλείψει ο επισκέπτης είναι η μεγάλη εντοιχισμένη πλάκα στην εξωτερική, ανατολική μεριά του

κάστρου. Η μαρμάρινη πλάκα σε σχήμα σταυρού απεικονίζει ψηλά στο κέντρο ένα στέμμα. Στο κέντρο ο θυρεός (έμβλημα σε σχήμα ασπίδας), χωρισμένος σε τέσσερα διαμερίσματα, παριστάνει το τότε πλήρες οικόσημο των Λουζινιανών της Κύπρου. Αναλυτικά, πάνω αριστερά βλέπουμε το έμβλημα της Ιερουσαλήμ με ένα μεγάλο σταυρό ανάμεσα σε άλλους τέσσερις μικρότερους. Πάνω δεξιά το παλιό οικόσημο των Λουζινιανών με ραβδωτό τετράγωνο κι ένα ανορθούμενο λιοντάρι. Κάτω αριστερά βρίσκεται το έμβλημα της Κύπρου με ένα ανορθούμενο λιοντάρι σε χρυσό φόντο. Κάτω δεξιά το έμβλημα της Μικρής Αρμενίας (περιοχή στη σημερινή Κιλικίας) με κόκκινο ανορθούμενο λιοντάρι σε ασημένιο φόντο. Ο θυρεός αυτός δηλώνει πως ο βασιλιάς της Κύπρου από το 1393 ήταν συγχρόνως και βασιλιάς της Ιερουσαλήμ και της Μικρής Αρμενίας. Τον ίδιο θυρεό συναντάμε χαρακτηριστικά και σε νομίσματα Λουζινιανών βασιλιάδων. Αριστερά και δεξιά του θυρεού αυτού απεικονίζονται τα οικόσημα των δύο Μεγάλων Μάγιστρων του Τάγματος των Ιωαννιτών του 1454. Του εκλεγμένου Jacques de Milli (αριστερά) και του απερχόντος Jean de Lastic (δεξιά) καθώς και του κήτορα του κάστρου, Louis de Magnac, κάτω από τον θυρεό.

Άλλα οικόσημα δεν υπάρχουν, όμως το κάστρο του Κολοσσίου πέρασε στα χέρια άλλων Μεγάλων Διοικητών, όπως τον Άγγλο John Langstrother ενώ μετά τον αποκεφαλισμό του στην Αγγλία, Διοικητής του Τάγματος έγινε ο Νίκολα Ζαπλάνι. Το 1488 το κάστρο πέρασε στην κατοχή της οικογένειας Κορνάρο, σύμφωνα με τον Γάλλο ιστοριογράφο Mas Latrie. Πρώτος ήταν ο Γεώργιος Κορνάρο, αδελφός της τελευταίας βασίλισσας των Φράγκων, Αικατερίνης Κορνάρο.

Η *Commanderie* του Κολοσσίου ήταν για μεγάλο χρονικό διάστημα η πλουσιότερη κτήση των ιπποτών. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι το 1468 καθορίστηκε να καταβάλλονται από τα εισοδήματα της 4 χιλιάδες δουκάτα, κάθε χρόνο, στο ταμείο των ιπποτών της Ρόδου. Στην αρχή της Βενετοκρατίας (1489) η *Commanderie* είχε ακόμη στην κατοχή της 41 χωριά που έδιναν ετήσιο εισόδημα 8,000 δουκάτα.

Μετά την κατάκτηση του νησιού από τους Οθωμανούς Τούρκους το 1571, η οικογένεια Κορνάρο έχασε αυτή την περιουσία, αλλά εξακολουθούσε να

κατέχει τον τίτλο του Μεγάλου Διοικητή. Ο οίκος Κορνάρο εξέλιπε το 1799, αλλά τον τίτλο διεκδίκησε ακόμη και μετά το έτος αυτό ο κόμης Μοτσενίγγο, που παντρεύτηκε την κληρονόμο του.

Το κάστρο του Κολοσσίου ένα χρόνο πριν την ανεξαρτησία της Κύπρου από τον αγγλικό ζυγό, στις 18 Σεπτεμβρίου του 1959 ξανάζησε για λίγο το παλιό του μεγαλείο με μεγαλοπρεπή τελετή που διοργανώθηκε στην αυλή του, στην οποία έλαβαν μέρος τριακόσιοι καλεσμένοι, ανάμεσα τους και ο κυβερνήτης της Κύπρου Σερ Χιου Φουτ. Τα διάσημα του Τάγματος απένειμε ο Πρώτος Λόρδος του Τάγματος του Αγίου Ιωάννη. Ήχησαν οι σάλπιγγες από τις επάλξεις και ακολούθησε εντυπωσιακή τελετή. Το Τάγμα λειτουργεί στην Κύπρο από το 1926 και προσφέρει υπηρεσίες για αγαθοεργούς σκοπούς, σε στενή συνεργασία με το Τμήμα Ιατρικών Υπηρεσιών .

Το κάστρο είναι κηρυγμένο σε Αρχαίο Μνημείο Α' Πίνακα και ανήκει στο Τμήμα Αρχαιοτήτων το οποίο φροντίζει τη συντήρησή του σε ετήσια βάση. Από το 1992 γίνονται ανασκαφές, κυρίως ανατολικά του κάστρου, εκεί όπου βρίσκονται τα κατάλοιπα του εργοστασίου παραγωγής ζάχαρης.

Σώζεται το εργοστάσιο του 14^{ου} αιώνα, ένα μακρόστενο θολωτό οικοδόμημα από πελεκητή ασβεστολιθική πέτρα, με μυτερό θόλο και αψιδωτά ανοίγματα στις τρεις πλευρές. Η συνολική του επιφάνεια είναι γύρω στα 150 τετραγωνικά μέτρα. Στα βόρεια βρίσκονται τα ερείπια του μύλου του ζαχαροκάλαμου και βορειότερα εκτείνεται το υδραγωγείο.

Πώς λειτουργούσε όμως το μεσαιωνικό αυτό εργοστάσιο;

Ο μύλος τροφοδοτείτο με νερό από τον ποταμό Κούρη χάρη στο μεσαιωνικό υδραγωγείο. Το νερό, ως κινητήρια δύναμη κινούσε την μυλόπετρα που άλεθε το ζαχαροκάλαμο, αφού του είχαν αφαιρεθεί τα φύλλα και είχε κοπεί σε μικρά κομμάτια. Η ίδια διαδικασία όπως και στη Βενετία, σύμφωνα με τον L. Lazzarini. Ακολουθώντας το ζαχαροκάλαμο συμπιεζόταν και ο χυμός έρεε σε μεγάλα καζάνια σε εστίες, όπου και έβραζε. Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους που εργάζονταν στο χώρο, ο χυμός έβραζε (η λεγόμενη μολάσσα) δύο με τρεις φορές και έτσι παρήγαγαν ζάχαρη δύο ή και τριών ποιοτήτων. Όσο πιο πολύ έβραζε, τόσο πιο ξανθή γινόταν η ζάχαρη. Αυτό δηλώνει και η

διαφορετικότητα στα πήλινα αγγεία. Έχουν λοιπόν τη ζάχαρη στους μικρούς πίθους, αφού τοποθετούσαν πάνω από αυτούς ένα πήλινο «χωνί». Η ίδια διαδικασία ακολουθείτο και στα Κούκλια, στην Παλαίπαφο και στο ζαχαρόμυλο της Επισκοπής στη θέση «Σεράγια».

Ζαχαροκάλαμα καλλιεργούνταν και ευδοκίμουν στην Κύπρο από τον 10^ο αιώνα, όμως από το 13^ο αι. η καλλιέργεια τους αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό χάρη στην αύξηση της παραγωγής ζάχαρης. Μεγάλο μέρος της παραγωγής ζάχαρης εξαγόταν στον εμπορικό οίκο Μαρτίνι της Βενετίας. Ζάχαρη σε μορφή σκόνης παραγόταν και σε άλλα μέρη της Ανατολής, όπως τη Ρόδο, τη Συρία και την Αλεξάνδρεια, όμως αυτή της Κύπρου ήταν εξαιρετικής ποιότητας και θεωρείτο η καλύτερη, όπως αναφέρει F. G. Pegolotti.

Με τους σεισμούς που ακολούθησαν στη Λεμεσό το 1567 και '68 έγιναν σοβαρές ζημιές στο εργοστάσιο το οποίο σύμφωνα με την εγχάρκτη επιγραφή στον νότιο εξωτερικό τοίχο, επισκευάστηκε από τον πασά της Κύπρου, Μουράτ, το 1591. Σύμφωνα με τις ανασκαφές που διεξάγονται, εικάζεται ότι για ένα διάστημα, επί Τουρκοκρατίας και ίσως επί Αγγλοκρατίας, θα είχε μάλλον μετατραπεί σε αλευρόμυλο.

Σύμφωνα πάντοτε με μαρτυρίες ξένων περιηγητών η καλλιέργεια του ζαχαροκάλαμου συνεχίστηκε ως την πρώτη δεκαετία του 17^{ου} αιώνα αφού οι αναφορές για την περίοδο που ακολουθεί, κάνουν λόγο μόνο για καλλιέργειες βαμβακιού και μεταξιού. Συγκεκριμένα ο Ολλανδός Cornelis van Bruyn, που ήρθε στην Κύπρο το 1683 αναφέρεται στις καλλιέργειες βαμβακιού στην Επισκοπή και στις καλλιέργειες άφθονου μεταξιού και βαμβακιού στα Κούκλια.

Ακόμη ένα αξιοσημείωτο μνημείο βρίσκεται σε απόσταση μόλις εκατό μέτρων από το κάστρο. Είναι η μικρή σε μέγεθος, βυζαντινή εκκλησία του 12^{ου} αιώνα με μετατροπές του 15^{ου}, αφιερωμένη στον Άγιο Ευστάθιο. Φαίνεται ότι εδώ εκκλησιάζονταν οι ιππότες του Τάγματος του Αγίου Ιωάννη, αφού το 1936, σύμφωνα με τον Βρετανό R.Gunnis, στην ασίδα του ναού σωζόταν ακόμη το οικόσημο του Μεγάλου Διοικητή του Τάγματος Louis de Magnac.